

І.А.Прохненко

МЕЧІ ДАКІВ І СТ. ДО Н. Е. – ПОЧАТКУ II СТ. Н. Е.

Меч був основним видом наступального озброєння даків I ст. до н. е. – початку II ст. н. е. Наші відомості про цю зброю північних фракційців черпаються з зображень колонн (23 екз.) (Sichorius, 1896) і трофея Траяна (18 екз.) (Florescu, 1959). Дані римської скульптури доповнюються археологічними матеріалами (16 екз.).

Мечі даків виділяються в дві групи: екземпляри з кривим і прямим лезом.

Зброя з кривим клинком зображена на портіку (1 екз.) і сценах LXXII, LXXV, LXXVIII, LXXX, XCV-XCVI, CXV, CXLIV-CXLV колонн Траяна (15 екз.) (Sichorius, 1896), метопах IV, XVII-XX, XXII-XXIII, XXXIII-XXXV, XXXVII (13 екз.) і частині CD фризу (1 екз.) трофея Траяна (Florescu, 1959).

Чи являються дані мечі реальним відбитком дійсності? На користь позитивної відповіді свідчить те, що на рельєфах з зображеннями римських і сучасних їм військ перших століть нашої ери, до яких відносяться і вищезгадані барельєфи, передавалося реальне озброєння того часу (Клейман, 1987, с.50). Безсумнівно, що скульптори були безпосередньо ознайомлені зі зброєю даків, про що свідчать зображення трофеїв на портіку колонн Траяна (Sichorius, 1896) і фризи Адамкльського монументу (Florescu, 1959).

Підтвердження реальності зображень зброї являються археологічні дані. Знахідки мечів з кривим лезом відомі в незначній кількості, причинами чому були особливості дакійської обрядності (мечі рідко клалися в поховання).

Серед археологічних екземплярів виділяється кривий меч з фортеці Гредіштя Мунчелулуй. Довжина екземпляра 64,0 см (довжина леза 46,0 см). В основі рукоятки міститься отвір для кріплення перехрестя. Знахідка відноситься до категорії коротких і датується першою половиною I ст. н. е. (за класифікацією А.М. Хазанова (1971, с.3-27), до короткого клинкового озброєння відносяться екземпляри з довжиною леза до 70,0 см). Клинок подібної форми знайдено на давні Крайві. Екземпляр датується I ст. до н. е. - I ст. н. е. (Glodariu, Jaroslavschi, 1979, p.137). Аналогічність форми цих знахідок і фрагментарних екземплярів з Гредіштя Мунчелулуй до форми зображених на трофеї і колонні Траяна, підтверджує нашу думку про реальність інформації вищезгаданих барельєфів.

За формою зображені на Адамкльському монументі і колонні Траяна криві мечі подібні до грецьких махайр, які виготовлялись в V-

IV ст. до н. е. в майстернях - ергастеріях (Блаватский, 1954, с.48). Виробництво цієї зброї в V ст. до н. е. було налагоджене і у фракційців на території Одриської держави. Дослідники визначають криві мечі з загостреною внутрішньою частиною клинка як типово фракційські (Glodariu, Jaroslavschi, 1979, p.137, Кругликова, 1955, с.18).

Відзначимо, що зображення подібних мечів з адамкльського монументу відрізняються від іншого загалу. Особливою рисою цих екземплярів являються довгі рукоятки, які воїни тримали двома руками. У більшості мечів з метою Адамкльського монументу (XVII-XXVIII, XX, XXII, XXXIII-XXXV, XXXVII) (Florescu, 1959) довжина рукоятки дорівнює або перевищує довжину клинка, що дозволяє класифікувати їх як ратище озброєння. На решті зображень лезо мечів більше за рукоятку (клинкова зброя). Зауважимо, що позитивним моментом при використанні в бою мечів з довгими рукоятками було збільшення сили удару за рахунок дворучного хвату.

Тут необхідно зауважити, що застосування мечів з кривою формою леза обмежувало технічний арсенал воїнів. Саме форма мечів не дозволяла ефективно нанести колочий удар і зумовнювала використання виключно рубки. Підтвердженням цього являються вищезгадані зображення, на яких даки завдають мечами тільки рублячі удари.

Головні противники даків - римські легіонери були озброєні мечами - гладіусами і, як правило, застосовували колочий удар. Теоретик військової справи Вегетій (I, 12) зауважив, що римляни "вчили бити так, що не рубали, а кололи. Тих, хто наносив рублячі удари, римляни не тільки легко перемогли, а навіть висміяли їх. Удар рублячий, з якою б силою не падав, рідко буває смертельним, тому що життєво необхідні частини тіла захищені зброєю і кістками; навпаки, при колочому ударі достатньо було ввести меч на два дюйми, щоб рана виявилась смертельною.... Коли наноситься рублячий удар, оголюються права рука і правий бік, колочий удар наноситься за умов прикритого тіла і вражає ворога раніше, ніж той встигне помітити...". Отже, перевага колочого удару над рублячим заключалась в тому, що він завдавався значно швидше, вражав на більш дальній дистанції, був менш помітним і тому важко відбивався противником. При рублячому ударі обов'язково відкривались рука і правий бік, що дозволило ворогу відповісти зустрічним ударом (Блаватский, 1954, с.126).

Приблизна довжина дакійських мечів (разом з рукояткою), судячи з пропорцій зображених екземплярів до зросту воїнів становить

від 0,5-0,7 (сцена ХСVІ) (Sichorius, 1896) до 0,8-1,0 м (метопи ХХХІV-ХХХV) (Florescu, 1959).

Більшість мечів зображено без перехрестя і наверх на рукоятках. Лише на частині С-D фризу і метопі ХVІІ трофею Траяна ця зброя озброєна перехрестями, а на метопі ХХVІІ – наверх (Florescu, 1959). Відсутність наверх створювала певні незручності при рублочному ударі. За відсутності наверх зброя могла вислизнути з руки.

Зображені з кривими мечами даки представляють виключно піхотинців. Крім воїнів з метоп ХVІІІ-ХХ, ХХХІV (Florescu, 1959), вони зображені без головного вбрання. Виходячи зі свідчення Іордана (40, 71-72) про те, що верхній прошарок дакійського суспільства, з якого обирались царі і жрецьтво, називався "підлеатами" (вкриті войлочними капелюхами), а все інше населення - "капілатами" (простоволосі), даків з капелюхами можна класифікувати як військову аристократію, а інших – як рядових воїнів. Це свідчить, що криві мечі, як правило, входили до комплексу озброєння рядових даків, але іноді використовувались і знаттю.

Обельченко О.В. (1978, с.126) вважає, що цей вид зброї застосовувався на зламі I тис.н.е. виключно піхотинцями. Свою думку дослідник обґрунтовує тим, що з коня ефективний удар кривим мечем був неможливим без стремен, які з'явились пізніше. Це твердження цікаве, але легко вразливе вже тому, що у греків в V ст.до н.е. подібною зброєю користувались вершники (Блаватский, 1954, с.48). Говорити про використання або не використання дакійською кіннотою кривих мечів на даному етапі досліджень передчасно. На зображеннях дакійської кавалерії з колони Траяна вершники представлені без наступальної зброї, а археологічні матеріали не містять конкретних даних для вирішення поставленого питання (криві мечі в комплексах незначної кількості розкопаних на сьогоднішній день поховань дакійських вершників відсутні).

Мечі даків з прямим лезом зображені на метопі ХХХІ (1 екз.), частинах А-В, С-D фризу трофея Траяна (3 екз.) (Florescu, 1959), портіку (2 екз.) і сценах ХХІV, ХСІІІ колони Траяна (5 екз.) (Sichorius, 1896). Судячи з вказаних метоп і сцен, подібні мечі використовувались переважно знатними даками, але іноді входили до комплексу озброєння і рядових воїнів (метопа ХХХІ) (Florescu, 1959). Відносяться до коротких двосічних мечів з широким лезом, рукоятки яких озброєні перехрестями і наверх.

Більш типологічно різноманітні археологічні знахідки мечів, які відносяться в три типи.

Тип I. Меч з фортеці Пятра Роше. Загальна довжина 89,0 см, довжина леза 76,0 см, найбільша ширина леза 4,0 см (Dăicoviciu, 1954, р.90-91, fig.32-34). Відноситься до категорії довгих орнаментованих мечів з перехрестями, відкритих за пізньолатенською схемою (Glodariu, Jaroslavschi, 1979, р.138). Потрапив до даків, ймовірно за все, як трофей в ході кельтської кампанії в Середньому Подунав'ї (Dăicoviciu, 1954, р.91). Подібний меч у піхві відомий і в похованні 4 біля давн. Полець (Vulpe, 1976, fig.13).

Тип II. Мечі з довгими рукоятками і кільцевими наверхами. Відомі знахідки на давн. Країні і Гредіштя Мунчелудуй. Румунські дослідники (Glodariu, Jaroslavschi, 1979, р.138) пояснюють появу подібних мечів у даків запозиченням від римлян і відзначають, що прототипом для них були римські "гладіуси". Вважаємо це питання дискусійним. Мечі даків з кільцевим наверхом мають найбільш аналогію на сарматських пам'ятках (Хазанов, 1971, с.5-14; Симоненко, 1984, с.135-143) і з'являються в Карпатському ареалі після експансії в регіон сарматських племен (Хазанов, 1967, с.177). На користь думки про сарматське походження цього типу мечів свідчить не тільки форма меча і наверха, а і довжина рукоятки. У сарматських мечів в I ст.до н.е. рукоятка збільшилась настільки, що її можна було охоплювати двома руками (Обельченко, 1978, с.124). Це підтверджується і даними Тацита (Історія, I, 79), який розповідає, що сармати були озброєні "...найдовшими мечами, які вони тримають обома руками". Сарматські мечі з кільцевим наверхом, на відміну від відомих дакійських, завжди обладнувались перехрестям. На думку Н.І.Сокольського (1954, с.155), перехрестя були на всіх екземплярах, але там, де матеріалом для них виступала деревина, вони не збереглися. Свою думку він обґрунтовує тим, що під час битви меч без перехрестя незручний. З цим твердженням не погоджується А.М.Хазанов (1971, с.16), який відзначив, що для нанесення прямого рублячого удару мечем перехрестя необов'язкове. Зуважимо, що загострення кінцівки леза і форма клинка свідчить про його пристосування як до рублячого, так і для колючого ударів, а для нанесення останнього була бажаною наявність перехрестя. Озброєність зображених на трофеї і колоні Траяна мечів перехрестями свідчить на користь наших міркувань і твердження Н.І.Сокольського.

Тип III. Відомо два екземпляри з поховань 78 і 128 земплінського могильника. Відносяться до типу мечів з продольними жолобками вздовж клинка і загостреним кінцем леза. Їх довжина 91,0 і 95,0 см, ширина клинка 6,0 і 7,0 см. На лезі меча з поховання 78 вибито надпис в два ряди, з якого зберігся фрагмент "VTILICI". Подібна інскрипція "ALLIVSPA" зафіксована на мечі з Весолок, який датується 25 р.до н.е. - 20 р.н.е. Вона на думку К.Дабровскі і Я.Календо (1972, р.63-64) являється тавром майстра етрусського походження з Північної Італії. В.Будинскі - Кричка і М.Ламіова - Шмісдова (1990, р.280) вважають, що земплінські мечі виготовлені в цьому регіоні, а за хроноіндикаторами поховань 78 і 128 можуть бути продатовані фазою В1. В.Г.Котигорошко звужує хронологічні рамки існування земплінських екземплярів до фази В1а (1994, fig.1, 18). Ці мечі зараховані ним до категорії римських імпортів (Котигорошко, 1994, с.137). В Верхніс Потисся екземпляри потрапили, вірогідніше за все, як військовий трофей (Petculescu, 1996, р.322). Згідно І.Вернеру (1977, с.367-369, 386) ця зброя, відкована з високоякісної сталі, виготовлялась в Норикові на початку нашої ери. Відзначимо, що технологія виробництва ворицької сталі, закладена в середині I тис.до н.е. кельтами, не мала собі рівних в Європі (Бакс, 1987, с.147). Довжина і форма леза мечів третього типу дозволяють зробити висновок, що екземпляри були пристосовані не стільки для колючого, скільки для рублячого удару і служили озброєнням вершників. Правильність твердження доводять знахідки шпор разом з мечем в похованні 128 Земплінського могильника. Завдяки довжині меча і його вазі удар ним з коня був достатньо ефективним, особливо в боротьбі з піхотинцями противника.

Розглянемо також і прямолезові-односичні мечі даків (палаші). Вперше подібний вид озброєння з'явився в Європі у скіфів, але до V ст.н.е. широкого розповсюдження не отримав (Обельченко, 1978, с.126). На зламі нашої ери палаші застосовувались носіями пшеворської культури (Luczkiewicz, 1997, тис.15, 1,2; 16, 1-5; 17, 1-4) і даками.

Палаші даків відомі на давні в Костешть і поселенні в Брашові. Довжина екземпляра з Костешть 51,4 см (Glodariu, Jaroslavski, 1979, р.138, fig.71, 4). На рукоятці засвідчені три отвори для кріплення накладок, а біля леза - закладка для фіксації перехрестя. На кінці рукоятки зроблено виступ для кріплення навершя. Розглянутий палаш відноситься до категорії коротких. Введення в комплект озброєння подібної зброї пов'язане зі змінами в тактиці ведення бою і

застосування поряд з клинковою зброєю списів, які компенсували недостатню довжину клинка. Це дозволяло воїну вести боротьбу як на середній, так і на ближній дистанції (Хазанов, 1971, с.5-27).

На завершення розгляду мечів даків відзначимо, що ця зброя відзначається типологічним різноманіттям (криві, прямі, односичні, двосичні, довгі, короткі). На основі сцен римських скульптурних монументів можна говорити про те, що даки в ході бою мечами надавали переважно рублячі удари. Вони використовували кельтські, римські і сарматські мечі. Лише криві мечі являлись типово дакійською зброєю.

1. Бакс К. Богатство земных недр. - М., 1987. - 147 с.
2. Блаватский В.Д. Очерки военного дела в античных государствах Северного Причерноморья // Причерноморье в античную эпоху. - М., 1954. - вып.7. - 164 с.
3. Вегеций Ренат. Краткое изложение военного дела // ВДИ, 1940. - №1. - С.231-293.
4. Иордан. О происхождении и деяниях гетов. - М., 1960. - 436 с.
5. Клейман И.Б. Изображение война на фрагменте рельефа из Тира // Новые исследования по археологии Северного Причерноморья. - К., 1987. - С.47-52.
6. Котигорошко В.Г. Римські імпорти в Верхньому Потиссі // Матеріали наук. конф. викл. іст. факу 1993 р. - Ужгород, 1994. - С.137-140.
7. Обельченко О.В. Мечи и кинжалы из курганов Согда // СА. - 1978. - №4. - С.115-127.
8. Симоненко А.В. Сарматские мечи и кинжалы на территории Северного Причерноморья // Вооружение скифов и сарматов. - К., 1984. - С.129-147.
9. Сокольский Н.И. Боспорские мечи //МИА. - 1954. - №33. - С.155.
10. Тацит Корнелий. Анналы. Малые произведения. История. - СПб., 1993. - Т.1-II. - 736 с.
11. Хазанов А.М. Сарматские мечи с кольцевым навершием // СА. - 1967. - 2. - С.169-179.
12. Хазанов А.М. Очерки военного дела сарматов. - М., 1971. - 171 с.

13. Budínský – Kričká V., Lamiová - Schmiedlová M. A late 1st century B.C. - 2nd century A.D. cemetery at Zemplín // SA, 1990. - XXVIII.- 2. - S.245-344.
14. Cichorius C. Die Reliefs der Traianssäule. – Berlin, 1896. – T.2. – 372 s.
15. Dabrowski K., Kalendo J. Les epies romaines decouvertes en Europe centrale et septentrionale // Archeol. pol. - Warszawa, 1972. - 13. - S.59-109.
16. Daicovicu C. Cetatia dacica de la Piatra Roşie. - Bucureşti, 1954. – “Monografie arheologică”. - 144 p.
17. Florescu F.B. Monumentul de la Adamklissi Tropaeum Traiani. – Bucureşti, 1959. – 609 p.
18. Glodariu I., Jaroslavschi E. Civilizatia fierului la daci (sec. II î.e.n. - I e.n.) - Cluj - Napoca, 1979, - 188 p.
19. Kotigoroško V. Problems de la chronologie de la culture dace de la region de la Haute - Tisza // Relations Thraco - Illyro - Helleniques. - Bucarest, 1994. - P.304-314.
20. Luczkiewicz P. Miecze latenskie z obszary kultury przeworskiej // Kultura przeworska. – Lublin, 1997. – T.III. – S.169-225.
21. Petculescu L. Archaeological evidence of the political - military relationship between the Roman Empire and Dacia in the first century A.D. // The 7th international congress of Thracology. - Bucharest, 1996. - P.321-322.
22. Vulpe A. Le necropole tumulaire de Popeşti // Thraco - Dacica. - 1976. - P.193-215.
23. Werner J. Spätlatene - schwerter norischer herkunft // Symposium ausklang der latene zivilisation. - Bratislava, 1977. - S.367-403.